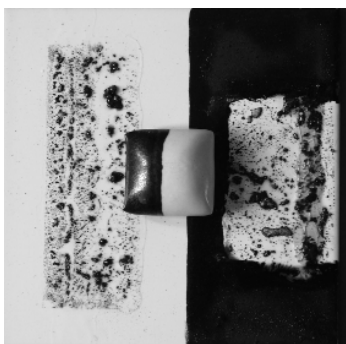

ANTAL RÓBERT-ISTVÁN

SZOCIALIZMUS, ERDÉLYISÉG, NACIONALISTA VÁDAK – JORDÁKY LAJOS (1913–1974) ÉLETE

A magyarországi forradalom leverését követően, 1957 elején az egyetlen erdélyi magyar baloldali értelmiségi volt, aki nem írta alá az Román Munkáspárt vezetősége által kikényszerített állásfoglalást, amelyben erdélyi magyar értelmiségiek ellenforradalomnak bélyegezték meg az őszi budapesti eseményeket.

A kolozsvári munkáscsaládban született Jordáky Lajos az erdélyi magyar baloldalt egyik jelentős személyisége volt. Életét kettős értékválasztás határozta meg: egyszerre volt elkötelezett – sokszor dogmatikus – szocialista, ugyanakkor nemzeti hovatartozása, magyar identitása, a romániai magyarság jogegyenlőségének kérdése számos alkalommal a hivatalos hatalommal való összeütközésre sarkallta, és így megjárta az ötvenes évek román börtöneit is.

Jordáky Lajos 1913. szeptember 6-án, Kolozsváron született id. Jordáky Lajos református nyomdászmeister és a római katolikus Grauer Katalin gyermekeként. A fiatal Lajos (becenevén: Bubi) a polgárosodó szociáldemokrata miliőben szocializálódott, nagyon fiatalon megismerkedett a szocialista eszmékkal is. Iskoláit szülővárosában végezte: az elemi iskola négy osztályát, valamint a gimnázium alsó négy osztályát a Református Kollégiumban, míg a négyéves líceumi képzést a kolozsvári Felsőkereskedelmi Iskolában. Anyanyelvi oktatásban részesült, de emellett románul, németül és franciául is tanult, sőt a Felsőkereskedelmiben az iskola profiljához tartozóan a könyvelést, pénzügyeket, valamint a politikai gazdaságtant is megismerte. Jordáky végig a közepes tanulók közé tartozott (minősítései ál-

Jordáky Lajos életéről lásd a közelmúltban megjelent monográfiát: Antal Róbert-István: *A nemzetét szerető szocialista. Jordáky Lajos (1913–1974)*. Kriterion Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár., 2023.

talában az elégséges és a jó értékek között mozogtak), de ugyanakkor társadalmilag aktív tanuló is volt: nemcsak az iskola olvasóköreit szervezte, majd utolsó évében vezette is, hanem ismert szocialista gyermekének is számított, aki május 1-jén soha nem ment iskolába, hanem a felvonuló munkásokkal tartott.

Szocialista identitásának kialakulásához elsősorban a családi környezet járult hozzá, otthonában rengeteg szocialista folyóiratot, brosúrát olvasott el. 1952-es önéletírásának tanúsága szerint¹ az első szocialista ideológus, akinek munkáiból több részletet már tizennégy évesen végigolvasott, Karl Kautsky volt. Középiskolás korában a *Kommunista Kiáltvánnyal* is megismerkedett: „Akkoriban olvastam – tudatosan talán először – a Kommunista Kiáltványt, s mind gyakrabban mondtam apámmal az Internacionálé szövegét.”² A szocializmus felé való orientálódását is apjához és a házban található szocialista irodalomhoz köthette.³ Önéletírása szerint 1931-ben látott először egy szétvert munkástüntetést,⁴ amely még inkább erősítette szocialista identitását.⁵

Iskolái elvégzését és a sikeres érettségít követően tisztviselő lett a Városi Vízműveknél,⁶ sőt a politikai élethez is közelebb került.⁷ Ebben az időszakban kezdett közeledni a Szocialista Ifjak Szövetségéhez, amely a Romániai Szociáldemokrata Párt (a továbbiakban RSZDP) ifjómunkás csoportjának számított.⁸

A családi környezet hatására 1933-ban belépett a Romániai Szociáldemokrata Pártba (RSZDP), ahol fiatalon szakszervezeti vezetőként tevékenykedett.⁹ A szülői ház atmoszférája jelentős előnyhöz is juttatta: már fiatalon azonosult a szocializmussal, majd a későbbiekben a marxizmus-leninizmust¹⁰ is megismerte. Jordáky mind a szocdem fiatalokkal, mind az idősebb vezetőkkel elégedetlen volt. Álláspontját nyilvánvalóan fiatalságával és radikalizmusra való hajlamával magyarázhatjuk. Úgy gondolta, hogy a harmincas évek romániai parlamentáris demokráciájának keretein belül a szocializmust megvalósítani esélytelen lesz, figyelme ezért inkább az azonnali és biztos győzelmet ígérő proletárdiktatúrára irányult. Talán ezzel magyarázható, hogy a harmincas években Jordákynál a nemzetiségi kérdés még nem jelentkezett olyan hangsúlyosan: sajátos fejlemény, hogy más erdélyi baloldali fiatalokhoz képest őt nem a nemzetiségi kérdés, az etnikai törésvonalak felülírása vezette a baloldali mozgalmakba, hanem családilag találta ott magát.

A két világháború között az RSZDP kolozsvári szervezetének baloldalán helyezkedett el. Ebben az időszakban a baloldali mozgalmi eszmetársakkal és barátokkal (Balogh Edgár, Demeter János), illetve a polgári kisebbségi generációs csoportjával való kontaktus (így a Vásárhelyi Találkozó szervezése) után eljutott a népfrempolitika gondolatához.¹¹ Világnézeti alakulása is ezzel a fejlődési ívvel mutatott hasonlóságot: míg a harmincas évek elején magát ausztromarxistának tartotta, 1935-től a szocdemek baloldalára helyezkedett, hogy felvegye a küzdelmet a – megfogalmazása szerint – „opportunistá, jobboldali szociáldemokratákkal” szemben. Közvetlenül a második bécsi döntést megelőző feszült időszakban Jordáky a „forradalmi szociáldemokratákkal” *Forradalom!* címmel megjelentetett egy egyetlen lapszámot megért kiáltványt. Ebben a teljes Erdély függetlenségét, majd a Szovjetunióhoz való csatlakozás – mint a Szovjetunió egyik tagköztársasága – kívánalmát fogalmazták meg. Ugyanakkor a döntések az erdélyi szociáldemokraták feje felett már megszületettek, így Észak-Erdély és Kolozsvár is Magyarország szuverenitása alá került.¹²

A második bécsi döntést követően Jordáky 1940 és 1944 között a magyarországi Szociáldemokrata Párt (SZDP) baloldalához kapcsolódott, megtartva, sőt

bővítve kommunista kapcsolatait.¹³ A kezdeti időszakban a pártszervezés nehézségeivel küzdött, ugyanis a visszatért észak-erdélyi területeken a magyar kormányzat gátolta a politikai csoportok létrehozását. Teleki Pál miniszterelnök monopóliummal próbálta meg felruházni az Országgyűlésbe behívott erdélyi párti képviselőket, sőt a magyar kormányzat a nyilas mozgalom erdélyi terjedésétől is tartott. A második bécsi döntést követő négy évben Jordáky a budapesti szociáldemokrata pártközponttal némileg szembeszegülve egy erdélyi, regionális (kolozsvári) szocdem csoportot szeretett volna létrehozni. Jordáky kezdeményezésével ellentétesen a Conti utcai¹⁴ szocdem pártközpont Kolozsvárra csak mint egyik vidéki, megyei titkárságra tekintett, amely alárendelt volt a budapesti pártközpontnak. A „kis magyar világ” alatti négy évet Jordáky életében a folyamatos konfliktusok jellemezték: elbocsátották munkahelyéről,¹⁵ rendőrségi idézésekkel zaklatták, rendőrhatalósági felügyelet következett, majd 1944 nyarán internálták. Jordáky főleg kommunista kapcsolatai következtében került a magyar nyomozó szervek célkeresztjébe.¹⁶ Az 1941-es nagy kommunista nyomozással kapcsolatban nem tudjuk, hogy kihallgatták-e, csupán 1942-ből és 1943-tól ismertek a rendőrségi idézések. Végül 1943 őszén internálták, ám a széles társadalmi felháborodás következtében szabadon engedték,¹⁷ hogy aztán 1944 tavaszán rendőrhatalósági felügyeletét megerősítsék.¹⁸

Emellett azonban élénken jelen volt a magyarországi kulturális életben is: a népi írókkal jó kapcsolatot ápolt. Hasonló módon erősítette a magyar nemzethez való tartozásának tudatát a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem is, amelyet 1940 és 1944 között látogatott – doktori fokozatát 1944 őszén, már a szovjetek kolozsvári bevonulását követően szerezte meg.

A szovjet frontnak az országhatárokhoz való közeledése az erdélyi baloldaliakat és az Erdélyi Párt ún. balszárnyát illegális tárgyalásokra készítette.¹⁹ A két csoport eltérő nézeteket vallott: míg a baloldal képviselői főleg a háborúból való magyar kiugrást, valamint a németekkel való szembeszállást propagálták, addig az EP-képviselők inkább az észak-erdélyi status quo (vagyis a terület Magyarország határain belül való megmaradása) ügyében szerették volna a baloldaliak támogatását maguk mellett tudni. A sorozatos tárgyalásokon végül annyit sikerült elérni, hogy kiszabadultak a börtönökből a még 1941-ben és 1943-ban letartóztatott kommunisták,²⁰ valamint Kolozsvár is nyílt várossá vált, így megszabadulhatott a háborús pusztítástól. Sőt a városi üzemek elszállítását, a lakosság kiürítését is sikerült megakadályozni, a kommunistákból, szocdemekből, értelmiségiekből, egyházi személyekből és szakszervezeti tisztviselőkből pedig egy népfrontos szervezet, az Erdélyi Magyar Tanácsot is sikerült létrehozni.²¹ Az Erdélyi Magyar Tanács pedig megfogalmazott egy Memorandumot, amelyben Horthy Miklós kormányzót a mielőbbi háborúból való kiugráásra szólította fel.²²

A második világháború végével Jordáky Lajos élete újabb fordulóponthoz érkezett: az erdélyi baloldaliak – köztük Jordáky is – esélyt kaptak arra, hogy rövid időre a maguk víziója szerint formálhassák az észak-erdélyi eseményeket. Ekkor jutott arra a következtetésre, hogy a szociáldemokrata pártban már nem tevékenykedhet, inkább a Román Kommunista Párt soraiban kíván dolgozni. 1944. október 11-ét, a szovjet hadsereg kolozsvári bevonulást követően Jordáky búcsút mondott szocdem párttársainak²³, és belépett a frissen alakult Kommunista Észak-Erdélyi Pártjába.²⁴ Ez alatt a szűk hat hónap alatt (1944. október – 1945. március) Jordáky politikai karrierjének csúcspontján állott.²⁵ Ebben a hatalmi vákuumban a helyi kolozsvári társadalomban különös tekintélyre

tett szert: kapcsolati hálója leképezte a teljes kolozsvári társadalmat, s az „államnélküliség” alatt („Jordákyában”²⁶) társadalomszervezői fellépése, kompetenciái az első emberek közé emelték.²⁷ Szakszervezeti karrierje következtében a hatalomhoz jutott kommunisták körében ismerősökre tett szert, de elfogadták a városi polgárság Kolozsváron maradt tagjai és az egyetemi oktatók, egyházvezetők is.

1944 végén, 1945 első hónapjaiban Kolozsvár és Észak-Erdély az átmenetiség időszakában élt. A szovjet bevonulást követő hónapban, 1944. november 8-án id. Teofil Vescan prefektus falragaszokon közölte, hogy „Észak-Erdély felszabadított része és így Kolozsvár municípium s Kolozs megye a megszálló szovjet hadsereg közigazgatása alá kerül”.²⁸ Az észak-erdélyi adminisztratív különállás alatt a kétnyelvűséget Kolozs megye prefektusa, Vasile Pogăceanu egy 1945. február 10-én közzétett rendelettel szabályozta. A rendelet kimondta, hogy Kolozsvár és Kolozs megye területén a hivatalos nyelv mind a román, mind a magyar nyelv. Ekkor honosodott meg az a gyakorlat is, hogy mind a magyar, mind a román, mind pedig egy vörös zászló lobogott a középületeken.²⁹

A szovjet katonai közigazgatás alatt a baloldali pártok a koalíciós logikát követve 1944. december 1-jén létrehozták az Országos Demokrata Arcvonal (ODA) Észak-erdélyi Központi Tanácsadó Testületét. A testület elsősorban az RKP, RSZDP, a Szaktanács, az MNSZ, az Ekésfront, a Hazafiak Szövetsége, a Demokrata Zsidó Népközösség és a Népvédelmi Egyesület jelöltjeiből állt, de helyet biztosítottak a nem baloldali román szerveződésnek, a Román Demokrata Szövetségnek, ám az nem vett részt ebben.³⁰ 1944 decemberében ebben a koordináló szervben felmerült, hogy össze kellene hívni „Észak-Erdély parlamentjét”, amely végül 1945. február 12–15. között az ODA észak-erdélyi konferenciáján öltött testet – a román kormányválság kellős közepén.

Az ODA Központi Tanácsadó Testületének konferenciája végül létrehozta az ODA Észak-erdélyi (Központi) Végrehajtó Bizottságát is, amely ténylegesen egy autonóm kormány csiráit jelentette. A „kormány” élén mint társelnökök ifj. Teofil Vescan és Jordáky Lajos állottak, a többi párt pedig a VB egy-egy osztályához (például pénzügy, jogügy, kultúra stb.) delegált vezetőket. 1945. február 24-én Nicolae Goldberger javaslatára az RKP helyi vezetősége úgy döntött: Jordáky népszerűsége túl nagy ahhoz, hogy csak a Szakszervezeti Tanács elnöke – és egyben az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának társelnöke – legyen, ezért Jakab Sándor helyett az RKP kolozsvári városi titkárának nevezték ki. Ez a funkció (a politikai titkári) a kommunista pártok szervezési elvét tekintve helyi szinten a legjelentősebb volt. Jordáky ezt kezdetben visszautasította, arra hivatkozva, hogy nem dolgozott eleget a kommunista pártban, nem ismeri működésének lényegét. Goldberger állítólag megnyugtatta, hogy ők majd megadják a kellő segítséget neki.³¹

A Központi Tanácsadó Testület utolsó, 1945. február 28-i ülésén Jordáky felvetette a testület feloszlásának gondolatát, mivel céljukat elérték: létrehozták a Központi VB-t.³² Mielőtt azonban a létrehozott „minisztériumok” munkához láthattak volna, Bukarestben és az ország életében gyökeres fordulat következett be. Egy bukaresti fegyveres tüntetés után – az összetűzést a kommunisták provokálták – 1945. február 27-én Bukarestbe érkezett a szovjetek teljhatalmú biztos, Andrej Visinszkij. A kormányfő, Nicolae Rădescu tábornok eltávolítását követelte, helyette pedig ODA-kormány kinevezését Petru Groza vezetésével. Miután a román király vonakodott ezt a lépést megtenni, Visinszkij 1945. március 5-én fenyegetően kijelentette: ha a király nem Petru Grozát nevezi ki miniszterelnökké, nem csupán Észak-Erdélyt veszítik el végérvényesen. A kor-

mányválság következtében a király rákényszerült Petru Groza kormányfővé való kinevezésére, cserébe Sztálin 1945. március 8-i táviratában engedélyezte Grozának, hogy Észak-Erdélybe ismét bevonulhasson a román közigazgatás.³³

A román adminisztráció kolozsvári visszatérésének ünnepélyes aktusa az 1945. március 13-i „kihelyezett kormányülés” volt. Még a kormányülés előtt a kolozsvári Főtéren nagy tömegeket megmozgató gyűlést tartottak. A dísztribünön a kormány tagjai mellett Mihály román király, Visinszkij, a román és a szovjet hadsereg több tisztje, valamint a kolozsvári ODA vezetősége helyezkedtek el. Ezen az 1945. március 13-i gyűlésen az ODA Észak-erdélyi Végrehajtó Bizottságának nevében Jordáky magyar nyelvű beszédében üdvözölte a visszatérő román közigazgatást.³⁴ Mellette beszédet mondott még Teofil Vescan ODA VB-társelnök, Groza miniszterelnök és Visinszkij is. Jordáky magyar nyelvű beszéde alatt a román tömeg elégedetlenkedett, hangoskodott, Groza a helyzetet mentve megpróbálta leállítani Jordákyt, ám a népszerű szakszervezeti és kommunista vezető szembeszállt a miniszterelnökkel, és nem hagyta magát elhallgattatni. Csak feltételezni lehet, hogy pártkarrierje ennél a momentumnál tört derékba, minthogy nem hajolt meg a bukaresti román kommunisták előtt.³⁵

Jordákynek már Román Kommunista Párt tagjai közé történt 1944-es felvétele óta szembesülnie kellett azzal, hogy valójában idegen elem az állandó konspiráció és intrikák szerint működő kommunista párt rendszerében. Eszmeileg hiába azonosult a kommunistákkal, azok nagyon hamar félreállították, majd 1946. február 22-én magyar nacionalizmus és autonomizmus vádjára hivatkozva megfosztották kommunista párttagságától és politikai funkcióitól is. Felmerül a kérdés, vajon a párt működési elve – a demokratikus centralizmus – vagy inkább a bukaresti kommunista párton belüli román nemzetiesítés miatt következett-e be kizárása. A válasz valahol középen lehet: Jordáky nem azonosult a párt lenini élcsapat felfogásával, azt inkább – a szociáldemokrata párthoz hasonlóan – széles tömegmozgalomnak szerette volna látni. A kizárás tényénél jelentősebb elem volt azonban Jordáky erdélyi autonomizmusa és a magyar (jellegű) intézményekért való kiállása, kijárása: Bukarest és a központi pártvezetés szempontjából hamar kényelmetlenné vált a Kolozsváron népszerű helyi vezető, aki „önállóságával” veszélyeztethette a politikai és társadalmi átalakulást.

Jordáky 1946-tól 1952-es letartóztatásáig különböző kolozsvári intézményekben végzett politikai munkát. Párton kívüli kommunista korszakában Jordáky a társadalomalakító, az ideológiai átnevelésben bizonyítani akaró szerepet óhajtott magára venni. Ezért az 1946–1952 közötti írásait és nyilvános megnyilvánulásait a vulgármarxizmus, a dogmatikusság jellemezte. Naplójában a napi események összefoglalói mellett például még mindig ott szerepelt a kiolthatatlan hit is: sorait Szovjetunió- és szocializmus-rajongás jellemezte. Életpályáján ezt a doktrinerséget valószínűsíthető módon ifjúságának szociáldemokrata behangolásából, a kolozsvári munkáskultúrát országosan általánossá tevő (proletkult) s az immár hatalmi pozícióba jutott társadalmi csoportért (a munkásságért) való rajongásából, tenni akarásából vezethetjük le. Ekkori tevékenységének legfontosabb állomása a Kolozsvári Állami Magyar Színház és annak irodalmi titkári (lényegében cenzori) pozíciója. Ebben az időszakban a színházat szerette volna bolsevizálni, a színészek számára kötelező marxizmus-leninizmus szemináriumokat tartott, megpróbálta átnevelni őket, ugyanakkor viszont – a harmincas években lángra lobbant színházszeretetét tovább éltetve – rajongott is értük.³⁶

A kelet-európai sztálinista perekkel összhangban 1952-ben Jordáky életében is jelentős törés következett be: a román állambiztonság letartóztatta.³⁷ Az erdélyi magyar kisebbséget érintő perek (Márton Áron római katolikus püspök és „csoportja”) közt az erdélyi magyar kommunisták pere is jelentős. Jordákynek több kolozsvári értelmiségi társával (Balogh Edgárral, Demeter Jánossal, Csögör Lajossal) ugyanazokért a vádakért kellett a román katonai bíróság elé állnia, mint a szemléletük szerint „reakciós” Márton Áronnak: hazaárulásért. Az 1952 szeptembere és 1954 januárja közötti időszakot a tipikusnak mondható kihallgatási technikák jellemezték: alvásmegvonás, hozzátartozók sorsával való zsarolás, megtört tanúkkal való szembesítés – csupán azért, hogy a vádlottak a nekik tulajdonított bűnöket bevallják, és a jegyzőkönyveket aláírják. Ugyanakkor a peranyagból elvű magatartása rajzolódik ki: Jordáky a párizsi békeszerződés 1947-es aláírása előtt saját (etnikai) közössége regionális érdekeit szerette volna képviselni és megjeleníteni – ám az egészet csakis baloldali alapon. Ennek ellenére Jordáky többször megtört, és azt nyilatkozta, amit kihallgatói hallani szerettek volna. 1954-ben végül az erdélyi magyar kommunistákat perbe fogták, és hazaárulásért el is ítélték. A társaságból Jordáky Lajos ítélete volt a legszigorúbb, teljes vagyonszerzés terhe mellett 12 év kényszermunkára és börtönre ítélték.³⁸

1955-ben elnöki rendelettel szabadult, hazaérkezését követően naplójába ügyével kapcsolatos saját értelmezését is feljegyezte. „Magamról s az általam képviselt állásponttól most csak annyit jegyzek meg: hogy abból, amit tettem 1944–1946 között a szocializmusért, a magyarságért, Erdélyért s az emberiségért, semmit sem tagadtam *le*, és nem tagadtam *meg*. Büszke voltam tetteimre, s ma is az vagyok, de elejétől végig hangsúlyoztam, hogy amit tettem nem bűntény, és valóban nem az. Én 1944–1946 között – most csak erről van szó – szerettem Erdélyt, a magyar népet és a magyar kultúrát, szerettem a románokat és szerettem a Szovjetuniót, amely[et] felszabadítóként üdvözöltem. És ezért börtönbe kerültem...” [kiemelések az eredetiben – A. R.-I.]³⁹

Kolozsvárra való hazatérte után szinte azonnal kinevezték a kolozsvári Bolyai Egyetemre tanárnak, itt érte az 1956-os magyarországi forradalom híre is. A börtönének hatására Jordákynek a szocializmus bolsevik modelljébe vetett hite ugyancsak megtört. A szovjet állami ünneppel kapcsolatban jegyezte fel: „Tíz évvel ezelőtt milyen forró volt a november 7-i ünnepség, s a szívem mennyi tiszta hittel és eszménnyel volt tele. Most nem tudok ünnepelni, nem érzek semmi felemelőt. Nincs ünnepi hangulata a napnak.... A szocializmus a funkcionáriusok ügye és monopóliuma lett.”⁴⁰ Ezzel igencsak eltávolodott az 1944-től 1952-es letartóztatásáig kitaró sztálinista énjétől. A sztálinizmusból való kiábrándulást követően Jordákyban továbbra is a szocializmusba mint társadalom-, politika- és gazdaságjobbító eszmébe vetett hit élt tovább. Ezért 1956 őszén lelkes desztalinizációs illúziókba esett: egyrészt szerette volna a román rendszer liberalizációját látni, másrészt a soha meg nem tagadott Magyarország iránti (kulturális) kötődésével újabb letartóztatás veszélye fenyegette.

A magyarországi forradalom leverését követően, 1957 elején az egyetlen erdélyi magyar baloldali értelmiségi volt, aki nem írta alá az Román Munkáspárt vezetősége által kikényszerített állásfoglalást, amelyben erdélyi magyar értelmiségiek ellenforradalomnak bélyegezték meg az őszi budapesti eseményeket.⁴¹ „Nem írtam alá az Egyetemen az »üdvözlő« táviratot, és nem vállaltam, hogy a diákokat megpróbáljam meggyőzni erről. Emberi becsületemnek annyival tartozom, s nemzetem iránti hűségem legalább azt megköveteli, hogy hallgassak, ha

nem beszélhetek, hogy gyászoljak, ha nem harcolhatok” – írta.⁴² Népszerű egyetemi tanárként nagy hatással volt a diákságra, ezért a rendszer számára ismét kényelmetlenné vált. 1957 áprilisában újból – immár másodszor – letartóztatták, és októberig vizsgálati fogságban tartották. Vizsgálati fogsága különös módon nem a Bolyai Egyetem diákmozgalmaival kapcsolatban történt, hanem Dobai Istvánnak az ENSZ elé szánt Memorandumának ügyével lett összekapcsolva.⁴³ A vizsgálati fogságból Jordáky megalázó önkritikai gesztus árán szabadulhatott: egy kolozsvári gyűlésen nacionalistának mondta magát, de számos vidéki városban is – Jordáky részvételével! – „feldolgozták” az ügyét.⁴⁴

1957 és 1964 közötti éveit csendes alkotó munkával teltek el, évente egy-két írással jelentkezett, közéleti érdeklődése és aktivitása (valamint láthatósága a kolozsvári társadalmon belül) 1962/63-ra tért vissza. Életpályájában 1964-ben viszont újabb törés jelentkezett. Korábbi szociáldemokrata párttársai (Bruder Ferenc és Pásztai Géza) memorandumot szerkesztettek, amely elméleti keretek között ismét feszegette Románia berendezkedését és aktuális államhatárait – mint ilyen, a Securitate értelmezésében a román állambiztonságot fenyegette. De Jordáky másként láthatta a nemzetközi helyzetet, és tartotta reálisnak ezt a tematizálást, ezért nem is vett részt annak kidolgozásában – hiába, hogy az öreg szocdemek vezető politikai szerepet szántak volna neki a liberalizálódó romániai „pártpluralizmusban”. 1964-es ügyét követően kezdtek el megfigyelni a „magyar nacionalisták” célcsoportban.⁴⁵

Ugyanakkor Jordáky eszményei és az erdélyi magyar hivatalos kultúra útjai erősen szétartóak voltak. A hatvanas éves végének ceaușescui „olvadása” következtében a Román Kommunista Párt rehabilitálta az addig elhallgatott két világháború közötti román eszmetörténeti ideológiákat, sőt maga a párt is nacionalista fordulatot hajtott végre.⁴⁶ Az erdélyi magyar értelmiség erre válaszul saját két világháború közötti polgári kulturális életéhez nyúlt vissza mintául: „eszmetörténeti kontinuitás megteremtése a két világháború közti romániai magyar intézményességgel”.⁴⁷ Jordáky elvárásvilága a *Korunk* folyóirat, majd 1970-től a Kriterion Könyvkiadó képviselte restaurációs (a volt polgári személyeket pozícióba juttató és a két világháború közötti irodalmat kanonizáló), a két világháború közötti kisebbségi magyar társadalom eszméjéből egyfajta kisebbségi magyar érdekképviseletet és intézményesülést kialakítani akaró fősodorral teljesen ellentétes volt. Azt is mondhatnánk, Jordáky az maradt, aki volt: munkáscsaládban szocializálódott, munkásművelődést, szocialista, külvárosi kultúrát propagáló értelmiségi.

Pályájának derekán azonban nemcsak kulturális téren került szembe a fősodorbeli értelmiséggel: politikailag kinevezett egyetemi tanárként, majd kutatóként a kolozsvári Történeti Intézetben hiányzott mögüle a szakmai felkészültség is. Hiába publikált már az 1930-as évek közepétől (1939-ben megjelent első könyve is), munkái jobbra csak a szociáldemokrata pártfüzetek, brosúrák színvonalát ütötték meg. Ezért a hatvanas években, amikor kortársai közül sokan időtálló publikációkkal jelentkeztek, Jordákyt sorsa a társadalmi és szakmai marginalizálódás volt. Eszmei fejlődése ekkor mintha visszatalált volna fiatalsága gyökereihez. Aligha kétséges: a hatvanas évek nyugat-európai baloldalának felfutása, illetve a szovjet enyhülés hatására visszatért az ifjúkorában bírált bernsteini reformszocializmushoz – csak épp nem a kapitalizmus és a parlamenti demokrácia, hanem az államszocializmus keretei között.

Életének következő fordulópontja 1972 elején volt, amikor a korábbi évek marginalizációjába belefáradva úgy döntött, hogy visszatér a Román Kommunista Párt (RKP) soraiba. Ez kétoldalú játszma lehetett: a román kommunista vezetés e lépése révén javítani kívánta viszonyát a nyugati szociáldemokráciával, ugyanakkor a szovjetekkel szemben is pozícionálta magát. Jordáky pedig doktriner marxistaként az erdélyi kulturális életben jelentkező „restaurációs veszéllyel” hivatalos, pártpolitikai alapról kívánta felvenni a versenyt. Így Jordáky kommunista párttagságát is utólagosan, 1933-i kezdőponttal (vagyis az RSZDP-be való belépése) ismerték el. Pártba való visszavételével kapcsolatban naplójába az alábbiakat jegyezte fel: „Ezzel lezárult egy hosszú szakasza politikai száműzetésemnek. Negyedszázada zártak ki a pártból. Én azonban hűséges maradtam mindvégig a marxista világszemlélethez...”⁴⁸

1974-ben gyors lefolyású betegség következtében halt meg. Temetésére – nagy pompa közepette – 1974. december 6-án került sor. A bukaresti magyar nagykövetség több munkatársa is koszorút helyezett el Jordáky Egyetemiek Házában ravatala elé. „Csak ritka alkalmakkor, kivételesen neves személyiségek elhunytakor szokták megcselekedni” – állapította meg a diplomáciai jelentés.⁴⁹ Temetésén az egyetem rektora, Ștefan Pascu román nyelven, Balogh Edgár magyarul beszélt. Balogh méltatta Jordáky érdemeit és az 1944/45-ös fordulatban játszott szerepét. Balogh beszéde amolyan tüntetés volt az erősödő román államnacionalizmussal szemben is, mivel hangsúlyozta: a „demokratikus Románia” megteremtését elsősorban a magyar kommunistáknak, köztük elsősorban Jordákyknak köszönhetjük.⁵⁰ A ravatalnál nem képviseltette magát az RKP városi és megyei szervezete, ez viszont nemigen tűnt fel a kolozsváriak nagyszámú jelenléte folytán. Miután Jordáky éveken keresztül igen népszerű volt a gyári munkásság körében, és utolsó éveiben ismét munkásművelődési esteket szervezett a külvárosok számára, temetésén így rengeteg munkás jelent meg. Az esemény után a több száz résztvevő, értelmiségiek és munkások hosszú sora kíséerte Jordáky koporsóját a Házsongárdi temetőbe.⁵¹

■ JEGYZETEK

1. Az életrajzi gondolkodás a második világháborút követően „politikai tételt bíró társadalmi gyakorlattá vált”. Lásd: K. Horváth Zsolt: *Az életrajzi térről*. Korall 2011. 44 sz. 154–176.
2. Jordáky Lajos: *Ismerkedéseim Jozsef Attilával*. In: *Uő: A szocialista irodalom útján*. Magvető Kiadó, Bp., 1972. 397.
3. Jordáky Lajos: *Kassák Lajos... az irodalmi eszmény*. In: *Uő: A szocialista irodalom útján*. i. m. 408–430.
4. Valószínűleg az 1931 januárjában kezdődött tüntetéssorozatra gondolt. Először a kolozsvári Főtéren kisebb kommunista tüntetés alakult ki, amelybe egy magyar egyetemi hallgató is bekeveredett. A sajtótudósítás szerint azért, mert amikor a rendőrök erőszakkal oszlatták a tömeget, a hallgató rájuk szólt, hogy ne verjék olyan erősen őket. Erre őt is előállították és elvezették. Lásd: „*Ne üsse olyan keményen!*” Keleti Újság 1931. január 12. 8. A tüntetések később Bukarestben folytatódtak, ahol több halálos áldozata is volt a rendőrségi sortűznek. 1931 január–februárját ezzel összefüggésben több vasúti tüntetés rázta meg. Kolozsváron például 1931. február 23-án a karhatalom puskatussal és gumibottal oszlatta szét a Munkás Otthonban összegyűlt „öt-ezer főnyi munkást”. Lásd: *Az ország több városában izgatott hangulatban munkástüntetések voltak vasárnap*. Keleti Újság 1931. február 24. 3.
5. Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattára (továbbiakban: EME), Jordáky Lajos hagyatéka, I (Kéziratok), 1 (Önéletrások), 1952-es önéletrás (8), 3.
6. Életpályája már a társadalmi ranglétrán való emelkedés szempontjából is sikeresnek mondható. Míg apja, aki egyszerű nyomdászából küzdötte fel magát nyomdavezetővé, majd tulajdonossá, a társadalmi ranglétre e lépcsőjén ragadt, addig fia egyből „fehérgalléros”, tisztviselői állásba került.
7. Antal Róbert-István: *Jordáky Lajos pályakezdése*. In: Romsics Ignác (szerk.): *Közléltések. Tanulmányok Erdély 19–20. századi történetéhez*. Komp-Press, Kvár, 2018. 149–190.

8. Az 1920 áprilisában létrejött szervezet az első évben körülbelül 450 taggal rendelkezett, legtöbben a vasasok közül képviseltették magukat, majd a vasutasok. Vegyes nemzetiségű szervezet volt, soraiban mind románok, mind magyarok, illetve más nemzetiségűek is voltak. Lásd: Bodea Gheorghe – Fodor László – Vajda Lajos: *Cluj. Pagini de istorie revoluționară 1848–1971. (Oamenii, faptea, locuri)*. Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. sectorul din Cluj – Comitetul Județean Cluj al Partidului Comunist Român Secția de Propagandă, 1971. 190–191.
9. EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. január 10-i naplóbejegyzés.
10. Más fogalommal a sztálinizmust.
11. A Vásárhelyi Találkozóval az erdélyi magyar ifjúság arra törekedett, hogy az ideológiai különbségek mentén tagolódó ifjúsági csoportok képviselőit közös asztalhoz ültessék, és a jövőre vonatkozó elképzeléseiket összehangolják. Lásd: Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007. 150–158.
12. L. Balogh Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001.
13. Antal Róbert-István: *Észak-Erdély reintegrációjának kérdései Jordáky Lajos nézőpontjából*. In: Kis Csaba – Kovács-Veres Tamás Gergely – Rózsa Sándor (szerk.): *„Politika, életrajz, divat, oktatás...” Tanulmányok Magyarország történetéből napjainkig*. Líceum Kiadó, Eger, 2018. 169–184.
14. Ma a nyolcadik kerületi Tolnai Lajos utca.
15. „Életem első komoly fordulópontjához értem. A mai napon politikai okokra való hivatkozásra kidobtak 11 évi szolgálat után állásomból. Feleségem, Manyit és Jenőt és valamint még vagy 20 tisztviselőt hasonló módon tettek ki. Természetesen kettő kivételével mind magyarok. A kormány szociális politikájára ragyogóan működik. A forradalmi erők támogatja alantas hatóságainak minden ilyen intézkedése. Bizonyos fokig örvendek ennek a fordulatnak. Most már a mozgalomnak szentelhetem minden erőmet, tanulhatok a proletariátus érdekében, dolgozhatom a szocializmusért. Saját magamért nem, de az elbocsátott tisztviselők érdekében olyan eszközökkel indítok harcot, amelyet nem fognak megköszönni sem az üzem vezetői, de egyetlen közhatóság sem.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 03. 14-i naplóbejegyzés.
16. Jordáky Lajos csendőrkartonján a *Spanyolország* című kötet megírása mellett még az jelentette a felvételét az államellenesnek ítélték listájára, hogy „1943-ban belépett az észak-erdélyi béke párti kommunista szervezetbe. Alaposan meggyanúsítható azzal, hogy a szervezkedés kebelén belül tagja volt a kommunisták magyarországi pártja által megindított erdélyrészi kommunista szervezkedésnek.” Lásd: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL OL) MNL-OL-K-150-VII-9/b. Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotékkrendszere – Csendőrkartonok.
17. Nemcsak az SZDP képviselői, politikusai tiltakoztak az Országgyűlésben, hanem erdélyi párti képviselők – Mikó Imre, Vita Sándor, sőt még Teleki Béla is – tiltakoztak a kormánynál a nyomozó szervek eljárását kifogásolva.
18. A határozat 1944. szeptember 6-ig minden héten lepecsételt és aláírt, tehát Jordáky a parancsnak megfelelően minden héten jelentkezett a rendőrségen, és papírját rendőrségi pecséttel és aláírással látták el.
19. Antal Róbert-István: *„...ne pusztuljon el se ez a föld, se ez a nép”. Az Erdélyi Párt és a baloldaliak 1944-es tárgyalásai Észak-Erdély sorsáról*. Betekintő 2024. 2 sz. 39–63.
20. Legismertebbek Simó Gyula, Nemes József és Veress Pál voltak.
21. Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor (szerk.): *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003. 55.
22. Az Erdélyi Magyar Tanács Memoranduma Horthy Miklós kormányzóhoz a háborúból történő kiválás ügyében. In: Nagy-Vincze: *Autonómisták és centralisták*. i. m. 117.
23. Lakatos István: *Emlékeim*. II Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2008. 6.
24. Az észak-erdélyi Kommunista Párt rövid életű formáció. A bukaresti küldöttek megérkezéséig őrizte önállóságát, utána a bukaresti pártközpont alá tagozódott be.
25. Antal Róbert-István: *Jordáky Lajos politikai karrierjének csúcspontján (1944–1945/46)*. Regio 2020. 2. sz. 54–102.
26. Beke György: *Sorsváltás és sorsvesztés Erdélyben, 1944–1948*. Kézirat. https://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf2606.pdf, 189.
27. Antal Róbert-István: *Az észak-erdélyi átmeneti időszak (1944. november – 1945. március) a Világosság hasábjain*. In: H. Szabó Gyula (szerk.): *Kincses Kolozsvár Kalendáriuma 2024–2025*. Kriterion Könyvkiadó–EMNT, Kvár, 2024.

28. Id. Teofil Vescan Kolozs megyei főispán 796/1944. számú rendelete a szovjet katonai közigazgatás bevezetéséről. In: Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor (szerk.): *Autonómisták és centralisták*. i. m. 172–173.
29. Uo. 77.
30. Uo. 79.
31. EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos önéletírása, 102.
32. *Az Északerdélyi Végrehajtó Bizottság a román–magyar együttműködés alapján lép harcba a sovinizmus ellen*. Világosság 1945. március 3. 3.
33. *Orosz–román fegyverszüneti egyezmény. Groza Péter és Sztálin marsall táviratváltása. Orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény*. Józsa Béla Athenaeum, Kvár, 1945. 10–11.
34. *Románia demokrata kormánya hitet tett az együttélő népek teljes jogegyenlősége mellett*. Népi Egység 1945. március 15, 1.
35. Bár Jakab Sándor a főtéri gyűlést nem hozta összefüggésbe Jordákyval, emlékei szerint a gyűlés után Gheorghiu-Dej dühösen kérte számon Nicolae Goldberget, „hogyan lehetett ilyesmit csinálni”. Veritas Intézet Oral History Archívuma, Interjú Jakab Sándorral. Készítette Tóth-Pál Péter 1986-ban. OHA-12. sz. 215.
36. Antal Róbert-István: *Jordáky Lajos a Kolozsvári Állami Magyar Színház irodalmi titkáráként (1949–1952)*. Korunk 2022. 9. sz. 86–100.
37. Antal Róbert-István: *Jordáky Lajos letartóztatása és börtönévei (1952–1955)*. Betekintő 2020. 3. sz. 121–138.
38. A nyomozati és peranyagot lásd: ACNSAS, Fond Penal 000217, dosar 1-12.
39. EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1955. 05. 27-i naplóbejegyzés
40. Uo. 1955. 11. 7-i naplóbejegyzés.
41. *Újévi levél a Magyar Népköztársaság íróihoz*. Utunk 1957. január 5/ 1. sz. 1.
42. EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 11. 5-i naplóbejegyzés.
43. ENSZ-memorandum. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai (A Dobai-csoport)* III. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009. 27–46.
44. *A román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri barátságának szüntelen erősítéséért*. Igazság 1957. október 10. 1–2. A marosvásárhelyi MAT-pártbizottság napilapja, az *Előre* is közölte. *A román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri barátságának szüntelen erősítéséért*. *Előre* 1957. október 15. 2.
45. Antal Róbert-István: „A szociáldemokrata út helyessége” – *Jordáky Lajos és a Bruder-Pásztai-ügy 1964-ben*. In: Bódók Gergely – Gali Máté (szerk.): *A történelem bennünk él: tanítványi tisztelettel Romsics Ignácnak*. Kocsis Kiadó, Bp., 2022. 37–50.
46. Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája (1965–1974)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011. 27.
47. Bárdi Nándor: *A népszolgálat genezise és tartalomváltozása*. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2014. 39.
48. EME, Jordáky-hagyaték, 1972. 05. 26-i naplóbejegyzés.
49. Jordáky Lajos professzor temetése. MNL OL, Küm-Tük, XIX-J-1-j-Románia-75-005976-1974, 1.
50. MNL OL, Küm-Tük, XIX-J-1-j-Románia-75-005976-1974. 2.
51. MNL OL, Küm-Tük, XIX-J-1-j-Románia-75-005976-1974. 3.